

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Christoffer Henriks

Häktning och restriktioner "Är vi på rätt väg?"

LAGF03 Rättsvetenskaplig uppsats

Kandidatuppsats på juristprogrammet
15 högskolepoäng

Handledare: Sverker Jönsson

Termin: HT 2016

Innehåll

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	2
FÖRORD	3
FÖRKORTNINGAR	4
1 INLEDNING	5
1.1 Bakgrund	5
1.2 Syfte och frågeställning	5
1.3 Avgränsningar	6
1.4 Metod, perspektiv och material	6
1.5 Uppsatsens disposition	7
2 STRAFFPROCESSUELLA TVÅNGSMEDEL	8
2.1 Inledning	8
2.2 Allmänt om straffprocessuella tvångsmedel	8
3 ALLMÄNT OM HÄKTNING OCH RESTRIKTIONER	10
3.1 Inledning	10
3.2 Allmänt om häktning	10
3.2.1 Tvåårsregeln	10
3.2.2 Proportionalitets bedömningen	11
3.2.3 Okänd identitet hos misstänkt person	11
3.3 Allmänt om restriktioner	11
3.3.1 En modernare rättegång-reformen	12
3.4 Alternativ till häktning	13
4 KRITIKEN MOT SVERIGES ANVÄNDNING AV HÄKTNING OCH RESTRIKTIONER	15
4.1 Inledning	15
4.2 Allmänt om CPT	15
4.3 Kritiken från CPT	15

5 VAD GÖR SVERIGE FÖR ATT MÖTA KRITIKEN?	17
5.1 Inledning	17
5.2 RÅR 2015:1	17
5.3 SOU 2016:52	17
5.3.1 Utredningens uppdrag	17
5.3.2 Sammanfattning av utredningens förslag	18
5.3.3 Utredningens komperativa studie	18
5.3.4 Utredningen om alternativ till häktning	19
5.3.5 Förslag om nya alternativ till häktning	19
5.3.6 Tvåårsregeln	20
5.3.7 En yttre gräns för häktningstider	21
5.3.8 Kombinerade häktnings- och huvudförhandlingar	22
5.3.9 Restriktioner och möjligheter att bryta isoleringen som uppstår	23
6 DISKUSSION	24
6.1 Inledning	24
6.1.1 Behovet av häktning och restriktioner	24
6.2 En förändrad processordning	24
6.3 Positiva effekter av SOU 2016:52	25
6.4 Förbättringsområden	26
KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	27
RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	29

Summary

The use of detention in a remand prison is a tool of pre-trial supervision in order to facilitate the investigation of an alleged crime. The grounds for using detention in a remand prison for a person suspected for an alleged crime is the risk of the suspect continuing its criminal acts, the flight risk of the suspect and the risk of the suspect having a undue effect on the investigation of the alleged crime. Restrictions are used as an additional resource to prevent the risk of the suspect unduly affecting the investigation. Restrictions are a reduction of rights that the suspect has too, for example, send letters or make phone calls. Due to the principles of immediacy, orality och concentration the risk of the suspect having undue effect on the investigation often remains until the main hearing in the first instance of court is over. Sweden has no statutory limit for how long a suspect may be detained or be bound by restrictions.

Sweden has since the early 1990's received international criticism for its extensive use of detention in remand prison and for the widespread imposition of restrictions on remand prisoners. The detention in a remand prison in combination with restrictions results in isolation from the outside world. The international criticism may serve as an indicator that Sweden is not fulfilling its international commitments.

As a result of the international criticism of Sweden has begun work to reduce the use of pre-trial detention and restrictions. In August 2016 came a government special investigation of its proposed changes. They propose a statutory limit on how long a suspect may be detained, a legal right to human contact, an expanded restriction redress from the court and several alternatives to detention.

On 7th of April 2016 the Government decided on another special commission to investigate whether it is appropriate to expand the possibilities for using documented interrogations as evidence in court. Using documented police interrogation as evidence in court would mean a change in the current process order and a departure from the principles of orality and immediacy. This inquiry is to report its proposals 7 December 2017.

Sammanfattning

Häktning är ett straffprocessuellt tvångsmedel som används i brottsmål för att underlätta polisens och åklagarens utredning av ett misstänkt brott. Häktning innebär att en person misstänkt för ett specifikt brott får sina rättigheter inskränkta med laga stöd. Häktning är en frihetsberövande åtgärd som används trots att den misstänkte personen ännu inte är dömd. De särskilda häktningsgrunder som en misstänkt kan begäras häktad på är kollusionsfara, recidivfara och flykttfara. En person som blivit häktad kan dessutom åläggas med restriktioner vars funktion är att begränsa personens kontakt med omvärlden.¹ Restriktioner används som ett ytterligare hjälpmedel för att förhindra kollusionsfara. Restriktioner innebär att den häktades rättigheter att till exempel skicka brev eller ringa telefonsamtal inskränks. Då det svenska rättssystemet bygger på principerna om omedelbarhet, muntlighet och koncentration består ofta kollusionsfaran fram till dess att huvudförhandlingen i tingsrätten är över. Det finns idag ingen lagstadgad tidsgräns för hur länge en misstänkt person får sitta häktad eller vara ålagd med restriktioner.

Sverige har sedan början av 90-talet fått återkommande kritik från flera internationella organ för sin omfattande tillämpning av häktning och restriktioner. Häktning och restriktioner leder till att en misstänkt avskärmas från kontakt med omvärlden och riskerar att isoleras. Den internationella kritiken är en indikation på att Sverige inte lever upp till sina internationella åtaganden. Som en följd av den internationella kritiken har Sverige påbörjat arbetet med att minska användningen av häktning och restriktioner.

I augusti 2016 kom en av regeringen utsedd särskild utredning med sina förslag till förändringar i lagstiftningen. Utredningen förslår en lagstadgad gräns för hur länge en misstänkt får sitta häktad, en lagstadgad rätt till mänsklig kontakt, en ökad restriktionsprövning från domstolen och flera alternativ till häktning.² En annan särskild utredning ska utreda huruvida det är lämpligt att utöka möjligheter att använda dokumenterade förhör som bevisning i domstol. Att använda dokumenterade polisförhör som bevisning i domstol skulle innebära en förändring i den nuvarande processordningen och ett avsteg från principerna om muntlighet och omedelbarhet. Detta skulle lösa problemet med den långt bestående kollusionsfaran. Denna utredning ska redovisa sina förslag den 7 december 2017.³

¹ Ekelöf et al., Rättegång tredje häftet, s. 51.

² SOU 2016:52, s. 14-17.

³ Dir. 2016:31, s. 1.

Förord

Under sommarmånaderna 2015 och 2016 arbetade jag på Häktet Jönköping som kriminalvårdare. Som kriminalvårdare fick jag inblick i tillvaron på svenska häkten. Jag har under mitt arbete haft många starka upplevelser på häktet, både positiva och negativa. Valet att skriva om den svenska regleringen kring häktning och restriktioner låg därför nära tillhands. Ämnet är relevant då Sverige under flera år fått återkommande internationell kritik för sin omfattande användning av häktning och restriktioner. De som sitter häktade är i en mycket utsatt och psykiskt påfrestande situation trots att de ännu inte är dömda. Denna skadliga tillvaro som leder till psykisk ohälsa bland många av de häktade och som i sin tur äventyrar rättssäkerheten. Det är ett problem som inte väcker något stort intresse från allmänheten, därför är det viktigt att det uppmärksammas. Det är min förhoppning att vi i Sverige åtgärdar kritiken och utvecklar ett rättssystem som är rättssäkert även för personer som är misstänkta för grova brott.

Jag vill tacka min handledare Sverker Jönsson och jag vill rikta ett tack till min pappa som med stort tålamod läst uppsatsen och kommit med kloka påpekanden.

Förkortningar

CPT	Council of Europe anti-torture committee (Europarådets kommitté mot tortyr och omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning)
Dir.	Kommittédirektiv
EKMR	Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna
EMR	En modernare rättegång – reformering av processen i allmän domstol
FN	Förenta Nationerna
HL	Häkteslagen (2010:611)
Prop.	Proposition
RB	Rättegångsbalk (1942:740)
RF	Regeringsform (1974:152)
RåR	Riksåklagarens riktlinjer
SOU	Statens offentliga utredningar
SvjT	Svensk juristtidning
Tortyrkonventionen	Konventionen mot tortyr och annan grym, omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning

1 Inledning

1.1 Bakgrund

Sverige har under flera år fått återkommande kritik av flera internationella organ för sin användning av häktning och restriktioner. CPT har sedan 24 år tillbaka kritiserat Sverige för förhållandena på svenska häkten. Kritiken riktar sig framförallt mot omfattande restriktioner för häktade, avsaknad av tidsgränser för häktade, avsaknad av alternativ till häktning och att barn häktas. Effekterna av restriktionerna leder till en brist på mänsklig kontakt och risk för isolering som följd.⁴ En rimlig definition av begreppet *isolering* är enligt åklagarmyndigheten att en person är isolerad då denna är avskuren från personliga kontakter med omvärlden under minst 22 timmar av dygnet.⁵ Isolering innebär psykiska påfrestningar som inverkar på den häktades möjlighet att försvara sig själv.⁶ Det ökar även risken för falska erkännanden.⁷ Detta är ett problem för svensk rättssäkerhet.

Den 23 juli 2015 lämnade regeringen i uppdrag till en särskild utredare att lämna förslag som syftar till att minska användningen av häktning och restriktioner.⁸ I augusti 2016 lämnade utredningen sitt betänkande: ”*Färre i Häkte och minskad isolering*” till regeringen.⁹ De lagändringar som utredningen presenterar föreslås träda i kraft under år 2018.¹⁰

1.2 Syfte och frågeställning

Syftet med uppsatsen är att undersöka och belysa de centrala delarna i den internationella kritiken som har riktats mot den svenska lagstiftningen kring häktning och restriktioner. Uppsatsen ska vidare belysa och analysera det pågående arbetet med att bemöta kritiken. Syftet är även att undersöka huruvida arbetet och de nya lagförslagen är tillräckligt effektiva.

Uppsatsen besvarar följande frågeställningar:

1. Varför har svenska häkten fått kritik?
2. Är kritiken en följd av svensk lagstiftning?
3. Vad gör Sverige för att bemöta kritiken?

⁴ SOU 2016:52, s. 67.

⁵ Åklagarmyndigheten, Häktningstider och restriktioner, s. 47

⁶ Sofia Lindow, Svjt 2009 s. 20

⁷ Sofia Lindow, Svjt 2009 s. 31.

⁸ Kommittédirektiv 2015:80.

⁹ SOU 2016:52, s. 3.

¹⁰ SOU 2016:52, s. 18.

1.3 Avgränsningar

Uppsatsens fokus är häktning och restriktioner och de problem som finns med nuvarande svensk lagstiftning. Därför lyfter uppsatsen inte fram några sociala eller socialpsykologiska aspekter av häktning.

Den internationella kritiken som riktats mot Sverige är omfattande och har pågått under lång tid. Kritiken kommer från flera håll bland annat från olika internationella organisationer. Uppsatsen är avgränsad till kritiken från CPT:s senaste rapport.¹¹ En del av kritiken som riktats mot Sverige rör användandet av häktning av barn, vilket inte berörs i uppsatsen.

I diskussionen avgränsas uppsatsen till *ett* av problemen med lagförslagen, problemet med den bestående kollusionsfaran som orsakas av muntlighets- och omedelbarhetsprincipen. Syftet bakom denna avgränsning av uppsatsen är med anledning av detta utgör ett stort problem jag vill belysa.

1.4 Metod, perspektiv och material

Uppsatsens metod tar sin utgångspunkt i den internationella kritik som riktats mot Sveriges omfattande användning av häktning och restriktioner. Utifrån kritiken tolkar och systematiserar jag den svenska lagstiftning som ligger till grund för kritiken. Jag har i denna del (kap. 2-3) använt mig av en rättsdogmatisk metod. Den efterföljande metoden (i kap. 4-5) kan beskrivas som en jämförelse av den internationella kritiken med det arbete som pågår för att åtgärda kritiken. I diskussionsdelen analyserar jag förväntade effekter med förslagen och ger förslag på ytterligare åtgärder.

Uppsatsen är skriven utifrån mina reflektioner och erfarenheter från den tid som jag arbetat på häktet. Min kritik ska ses i ljuset mot en önskan om förändring som innebär att kritiken från CPT åtgärdas på ett effektivt sätt.

Materialet till studien består till stor del av lagtext och lagförarbeten. Vidare utgör CPT:s rapport viktigt material då uppsatsen till stor del utgår från denna. Rapporten är en del av flera års återkommande kritik, detta är den senaste och den kritik som är mest närliggande i tid. RÅR 2015:1 och SOU 2016:52 behandlas för att påvisa det arbete som pågår för att minska användningen av häktning och restriktioner. SOU 2016:52 behandlas mer utförligt och fokus ligger i avsnittet på de aspekterna som får störst konsekvens för användandet av häktning och restriktioner. Även juridisk doktrin har använts och i uppsatsen redovisas resonemang från bland annat Ekelöf och Lindberg.

¹¹ CPT/Inf (2016) 1

1.5 Uppsatsens disposition

Uppsatsen är indelad i sex kapitel. Efter inledningen i kap. 1 innehåller kap. 2 en redovisning av straffprocessuella tvångsmedel och relevanta rättsprinciper. Kap. 3 sammanfattar gällande rätt kring häktning och restriktioner. Kap. 4 består av kritiken som Sverige har fått internationellt. Kap. 5 behandlar vad Sverige gör för att bemöta kritiken. Avslutningsvis redovisas i den analytiska delen ett av de problem jag ser med de av SOU 2016:52 presenterade förslagen.

2 Straffprocessuella tvångsmedel

2.1 Inledning

Detta kapitel förklarar vad som menas med begreppet straffprocessuella tvångsmedel, syftet bakom dem och vilka principer som ska beaktas vid användandet av sådana tvångsmedel.

2.2 Allmänt om straffprocessuella tvångsmedel

Alla människor i Sverige har rättigheter gentemot staten. Dessa rättigheter är skyddade i svensk grundlag. Sverige är även bunden av folkrättsliga konventioner som avser att skydda de mänskliga rättigheterna, till exempel EKMR. Ansvar för att dessa rättigheter inte kränks vilar på staten och all dess statliga verksamhet.¹² Reglerna i EKMR behandlar grundläggande mänskliga rättigheter. En del rättigheter är absoluta, vilket innebär att dessa inte får begränsas utan en föregående grundlagsändring. Andra rättigheter är relativa och får begränsas genom lag, att en sådan inskränkning ska ske genom lag kallas för legalitetsprincipen.¹³ Det krävs dessutom att inskränkningen sker för att tillgodose ändamål som är godtagbara i ett demokratiskt samhälle.¹⁴ Vid en inskränkning av relativa rättigheter krävs beaktande av en rad olika rättsprinciper, till exempel behovsprincipen, proportionalitetsprincipen, ändamålsprincipen och objektivitetsprincipen. Ytterligare en grundläggande straffprocessuell rättsprincip är oskyldighetspresumtionen som kommer till uttryck i EKMR artikel 6.2: ”Var och en som blivit anklagad för brott skall betraktas som oskyldig till dess hans skuld blivit lagligen fastställt”.¹⁵ Häktning är ett straffprocessuellt tvångsmedel som frihetsberövar personer som är *misstänkta* för brott. Trots att de är misstänkta ska de enligt oskyldighetspresumtionen betraktas som oskyldiga till dess att en domstol har fastställt deras skuld.¹⁶

Straffprocessuella tvångsmedel är åtgärder som inskränker rättigheter hos en person som är misstänkt för ett brott. Regleringen av straffprocessuella

¹² Lindberg, Straffprocessuella tvångsmedel, s. 12.

¹³ Legalitetsprincipen stadgas i RB 2 kap. och EKMR artikel 5, 6 och 8.

¹⁴ Lindberg, Straffprocessuella tvångsmedel, s. 5.

¹⁵ Ekelöf m.fl., Rättegång tredje häftet, s. 263.

¹⁶ Åklagarmyndigheten, Häktningstider och restriktioner, s. 10.

tvångsmedel finns huvudsakligen i RB 24-28 kap.¹⁷ RB innehåller inte någon definition av vad som är ett straffprocessuellt tvångsmedel. Lindberg definierar begreppet som ”ett direkt ingripande mot person eller egendom som företas i myndighetsutövning och som utgör ett intrång i någons rättssfär”.¹⁸ Exempel på straffprocessuella tvångsmedel är häktning, kvarstad och hemlig övervakning av elektronisk kommunikation. Syftet med de straffprocessuella tvångsmedlen är att ge åklagare och polis verktyg för att underlätta brottsutredning, härigenom får åklagaren en starkare position än den misstänkte under rättegången.¹⁹ De straffprocessuella tvångsmedlen har därmed ett brottsbekämpande syfte, de syftar även till att säkra verkställighet av dom.²⁰ För att åklagare och polis ska få använda straffprocessuella tvångsmedel krävs misstanke mot en viss person om ett konkret brott. Vid starkare misstankegrad får mer ingripande tvångsmedel användas.²¹ Tvångsmedlen är avsedda att användas under en förundersökning.²² Reglerna om straffprocessuella tvångsmedel innebär att en avvägning måste göras mellan samhällets krav på en effektiv brottsbekämpning och den enskildes krav på integritet.²³

¹⁷ Westerlund, s. 7.

¹⁸ Lindberg, Straffprocessuella tvångsmedel, s. 6.

¹⁹ Ekelöf m.fl., Rättegång tredje häftet, s. 38.

²⁰ Lindberg, Straffprocessuella tvångsmedel, s. 6 och s. 9.

²¹ Ekelöf m.fl., Rättegång tredje häftet, s. 46.

²² RB 23 kap. 16 § och Lindberg, straffprocessuella tvångsmedel, s. 6.

²³ Lindberg, Straffprocessuella tvångsmedel, s. 20.

3 Allmänt om häktning och restriktioner

3.1 Inledning

Detta kapitel ger en övergripande bild av relevant lagstiftning rörande häktning och restriktioner. Kapitlet behandlar även de straffprocessuella tvångsmedel som används som alternativ till häktning.

3.2 Allmänt om häktning

De grundläggande reglerna om häktning finns i RB 24 kap. Huvudregeln för häktning stadgas i RB 24 kap. 1 § första stycket, enligt vilken häktning får ske av en misstänkt person som är på sannolika skäl misstänkt för ett brott som har ett års fängelse eller mer i straffskalan.²⁴ Misstanken ska framstå som berättigad vid en objektiv bedömning.²⁵ Det krävs dessutom att det föreligger en beaktansvärd konkret risk för någon av de särskilda häktningsgrunderna som stadgas i RB 24 kap. 1 §. Dessa särskilda häktningsgrunder är flyktfara, kollusionsfara och recidivfara.²⁶ Flyktfara innebär att det finns risk för att den misstänkte avviker eller på annat sätt undandrar sig lagföring eller straff. Kollusionsfara innebär att det föreligger risk för att den misstänkte påverkar brottsutredningen illojalt. Denna häktningsgrund har en bevissäkrande funktion. Recidivfara innebär att det finns risk för att den misstänkte fortsätter sin brottsliga verksamhet.²⁷

Häktning är alltid fakultativ, vilket innebär att det aldrig måste tillgripas. Det är rätten som beslutar om häktning efter att åklagaren har lämnat in en häktningsframställning till rätten, vilket följer av RB 24 kap. 5 §. Det finns ingen lagstadgad gräns för hur länge en person får sitta häktad, men om skälen för häktningen upphör ska häktningen omedelbart hävas enligt RB 24 kap. 20§. Rätten ska med två veckors mellan pröva huruvida häktningen ska få fortsätta, RB 24 kap. 18 § tredje stycket.

3.2.1 Tvåårsregeln

Vid grövre brott finns det en stark presumtion för häktning. Denna så kallade tvåårsregeln stadgas i RB 24 kap. 1§ andra stycket. Presumtionen

²⁴ Westerlund, s. 58 f.

²⁵ Lindberg, [Rättegångsbalk (1942:740) kommentaren till 24 kap. 1 §, not 802]

²⁶ Westerlund, s. 60.

²⁷ Ekelöf m.fl., Rättegång tredje häftet, s. 56-59.

innebär att den som på sannolika skäl är misstänkt för ett brott med ett ministraff på minst två års fängelse får bevisbördan för att ingen av de särskilda häktningsgrunderna kollusionsfara, recidivfara eller flykttfara föreligger.²⁸ Presumtionen innebär inte att rätten är befriad från att pröva huruvida det föreligger skäl för häktning, en sådan prövning ska ske i varje enskilt fall.²⁹

3.2.2 Proportionalitets bedömningen

Av RB 24 kap. 1 § tredje stycket framgår att proportionalitetsprincipen måste beaktas, där stadgas att ”häktning får ske endast om skälen för åtgärden uppväger det intrång eller men i övrigt som åtgärden innebär för den misstänkte eller för något annat motstående intresse”. Principen innebär att nyttan av häktningen måste uppväga de negativa konsekvenserna som den innebär för den misstänkte eller något annat motstående intresse. En sådan proportionalitetsbedömning ska göras även vid omhäktningar.³⁰ Häktning är inte proportionerligt om det kan antas att den misstänkte kommer att dömas endast till böter, detta stadgas i RB 24 kap 1 § fjärde stycket.

3.2.3 Okänd identitet hos misstänkt person

Från huvudregeln i RB 24 kap. 1 §, första stycket finns i RB 24 kap. 2 § ett undantag som innebär att en person kan häktas då den är sannolikt misstänkt för ett brott oavsett vilket straff som är föreskrivet för brottet.³¹ Undantaget används då den misstänkte är okänd och vägrar lämna uppgifter om sin identitet, eller då det kan antas att den misstänkte lämnar osanna uppgifter om namn och hemvist. Häktning enligt undantaget får även ske om den misstänkte saknar hemvist i landet och det finns risk att den undandrar sig från lagföring eller straff genom att lämna landet. Häktning på denna grund kan ske även för mindre allvarliga brott än enligt huvudregeln. Syftet bakom undantaget är att framtvunga sanna uppgifter om den misstänktes identitet samt att förhindra flykttfara.³²

3.3 Allmänt om restriktioner

En misstänkt person som har häktats på grund av kollusionsfara kan dessutom beläggas med restriktioner. Syftet med restriktioner är att begränsa den misstänktes kontakt med omvärlden för att förhindra att denne

²⁸ Westerlund, s. 58.

²⁹ Lindberg, [Rättegångsbalk (1942:740) kommentaren till 24 kap. 1 §, not 815 & 816].

³⁰ Westerlund, s. 62.

³¹ Lindberg, [Rättegångsbalk (1942:740) kommentaren till 24 kap. 2 §, not 820].

³² Westerlund, s. 62 f.

påverkar utredningen på ett illojalt sätt.³³ Restriktioner får endast åläggas en misstänkt om det finns konkret och beaktansvärd risk att denne påverkar utredningen illojalt, enligt HL 6 kap. 1 § och RB 24 kap. 5a § första stycket. De olika typerna av restriktionerna återfinns i HL 6 kap. 2 §. Restriktioner innebär inskränkningar i rätten att:

- Placeras tillsammans med andra intagna, HL 2 kap. 1 § andra stycket.
- Under dagtid vistas i gemensamhet med andra intagna, HL 2 kap. 5 §.
- Följa vad som händer i omvärlden, HL 2 kap. 9 §.
- Inneha tidningar och tidskrifter, HL 2 kap. 11 §.
- Ta emot besök, HL 3 kap. 1 §.
- Via elektronisk kommunikation ha kontakt med annan, HL 3 kap. 4 §.
- Ta emot och skicka försändelser, HL 3 kap. 7 §.

Samtliga av inskränkningarna har ett bevissäkrande syfte. Ett beslut om restriktioner får inte sträcka sig längre än nödvändigt, restriktionerna måste vara proportionerliga, detta stadgas i HL 1 kap. 6§ andra stycket.

Enligt RB 24 kap. 5a § är det rätten som beslutar om restriktioner ska få åläggas den häktade. Rätten ger då åklagaren en generell tillåtelse att meddela vilka restriktioner åklagaren finner nödvändiga för att förhindra kollusionsfara. Åklagaren får bestämma vilka och i vilken utsträckning restriktioner ska tillämpas.³⁴ Anledningen till att endast rätten får besluta om restriktioner är för att restriktioner innebär ytterligare ett ingripande mot den enskildes integritet.³⁵

3.3.1 En modernare rättegång-reformen

Processen vid svenska brottsmål styrs av principerna om omedelbarhet, koncentration och muntlighet. Omedelbarhetsprincipen, stadgas RB 30 kap. 2§. Av omedelbarhetsprincipen följer att endast det som förekommit vid huvudförhandlingen som ska ligga till grund för rättens avgörande. Muntlighetsprincipen som stadgas i RB 46 kap. 5§ innebär att processmaterial i rättegången ska läggas fram muntligen. Koncentrationsprincipen innebär att huvudförhandlingen skall genomföras i ett sammanhang och utan uppehåll. Dessa tre principer ansågs vid införandet ge en garanti för den fria bevisvärderingen och förutsättningar för riktiga avgöranden.³⁶ Av principerna följer att det som sägs vid förhör i rätten är det som ska beaktas vid bevisvärderingen enligt huvudregeln. Endast i undantagsfall kan domstolen beakta vad som sagts under förundersökningen. Det som en förhörsperson uppgett under

³³ Lindberg, Straffprocessuella tvångsmedel, s. 796 f.

³⁴ Lindberg, [Rättegångsbalk (1942:740) kommentaren till 24 kap. 5a §, not 839].

³⁵ Ekelöf m.fl., Rättegång tredje häftet, s. 52.

³⁶ Prop. 2004/05:131, s. 81.

förundersökningen får läggas fram för rätten då det avviker från vad förhörspersonen tidigare sagt.³⁷

EMR-reformen innebar förändringar i en uppmjukande riktning av muntlighetsprincipen och omedelbarhetsprincipen.³⁸ En följd av reformen var att förhör som hålls i tingsrätten dokumenteras genom ljud- och bildupptagningar. Om målet sedan överklagas presenteras den muntliga bevisningen genom upptagningarna från tingsrätten.³⁹ Förändringen innebär att kollusionsfaran oftast upphör efter förhandlingen i tingsrätten och möjligheterna till mindre ingripande tvångsmedel efter huvudförhandlingen i tingsrätten bör ha ökat. Förändringen innebär även att behovet av restriktioner oftast upphör efter huvudförhandlingen i tingsrätten.

3.4 Alternativ till häktning

Häktning är det mest ingripande av de straffprocessuella tvångsmedlen.⁴⁰ Häktning får endast ske då mindre ingripande åtgärder inte är tillräckliga, detta följer av proportionalitetsprincipen som kommer till uttryck i RB 24 kap. 1 § tredje stycket. Alternativen som finns till häktning är reseförbud, anmälningsskyldighet och övervakning som alla tre anses vara mindre ingripande än häktning.⁴¹ Av bestämmelsen i RB 24 kap. 4 § första stycket följer att ett av alternativen till häktning är övervakning. Syftet med övervakning är detsamma som vid häktning, att undvika recidivfara, kollusionsfara och fortsatt brottslighet. Detta är, enligt Ekelöf, ett alternativ som används mycket sällan. Övervakning blir endast aktuellt då häktning skulle medföra allvarlig men för den misstänkte.⁴² I RB 24 kap. 4 § tredje stycket stadgas att reseförbud och anmälningsskyldighet är andra möjliga alternativ till häktning. Bestämmelser om reseförbud och anmälningsskyldighet finns i RB 25 kap. Reseförbud innebär ett förbud att lämna en anvisad plats. Anmälningsskyldighet innebär en skyldighet att på bestämd tid och plats anmäla sig till polismyndigheten. Reseförbud och anmälningsskyldighet kan beläggas med särskilda villkor, de kan även användas i kombination med varandra i form av ett reseförbud med villkor om anmälningsskyldighet.⁴³ Enligt Lindberg så är reseförbud och anmälningsskyldighet sällan verkningfullt för att undvika kollusionsfara, utan används i praktiken som ett alternativ till häktning då det föreligger recidivfara eller flyktfara.⁴⁴ Enligt RB 25 kap. 9 § framgår att om den misstänkte bryter mot reseförbud eller anmälningsskyldighet, eller något villkor som förenats med dessa åtgärder så ska häktning ske.

³⁷ Äklagarmyndigheten, Häktningstider och restriktioner, s. 18 f.

³⁸ Prop. 2004/05:131, s. 82.

³⁹ SOU 2016:52, s. 97.

⁴⁰ Ekelöf m.fl., Rättegång tredje häftet, s. 51.

⁴¹ Ekelöf m.fl., Rättegång tredje häftet, s. 54 & s. 77 och Lindberg, Straffprocessuella tvångsmedel, s. 325.

⁴² Ekelöf m.fl., Rättegång tredje häftet, s. 76f.

⁴³ Lindberg, Straffprocessuella tvångsmedel, s. 325.

⁴⁴ Lindberg, [Rättegångsbalk (1942:740) kommentaren till 25 kap. 1 §, not 939].

4 Kritiken mot Sveriges användning av häktning och restriktioner

4.1 Inledning

Detta kapitel återger en del av den kritik som Sverige har fått internationellt. I den senaste rapporten skriver CPT att Sverige trots den återkommande kritiken inte har visat några riktiga framsteg för att motverka problemen på svenska häkten. CPT rekommenderar att Sverige vidtar nödvändiga åtgärder och ändrar sin lagstiftning till att endast under exceptionella förutsättningar belägga häktade med restriktioner och aldrig mer eller längre än vad som är absolut nödvändigt.⁴⁵

4.2 Allmänt om CPT

CPT är en del av Europarådet. Europarådet arbetar utifrån Europadomstolen i Strasbourg och är den domstol som tolkar EKMR och fäller anslutna stater som bryter mot konventionen. Artikel 3 i EKMR stadgar att ingen får utsättas för tortyr eller omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning. Artikel 3 ligger till grund för CPT och den europeiska konventionen för förhindrande av tortyr och omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning (Europarådets antitortyrkonvention). CPT anordnar besök på fängelser, häkten, flyktingförläggningar och andra platser med frihetsberövade personer för att bedöma hur dessa behandlas av den besökta staten. Efter besöken sänder CPT en rapport till staten med observationer och rekommendationer. Rapporterna är inte juridiskt bindande, men medlemsländerna är skyldiga att följa EKMR och Europadomstolens praxis. Rapporterna kan vara en implikation på att staten inte följer EKMR och riskerar att fällas i Europadomstolen.⁴⁶

4.3 Kritiken från CPT

Sedan första besöket i Sverige 1991 har CPT kritiserat Sveriges utbredda användning av häktning och restriktioner. Enligt statistiken CPT haft

⁴⁵ CPT/Inf (2016) 1, s. 6f.

⁴⁶ Europarådet (2016), About the CPT, <http://www.cpt.coe.int/en/about.htm> (2016-12-25)

tillgång till var under år 2014 68 % av de häktade ålagda någon form av restriktioner. Detta trots kritiken som Sverige har fått för sin omfattande användning av restriktioner. CPT menar att Sverige i detta hänseende inte visat några egentliga framsteg.⁴⁷ De konstaterar att den utbredda användningen av restriktioner har en oundviklig negativ inverkan på tillvaron på häkten som resulterar i en nästan total avsaknad av organiserade aktiviteter. De flesta häktade sitter inlåsta på sitt rum 23 timmar per dygn med nästan ingenting att sysselsätta sig med. CPT konstaterar att förutom rätten till en timmas promenad eller träning så finns knappast några aktiviteter utanför cellen. De flesta häktade spenderar sina dagar i sin egen cell med att titta på tv, lyssna på radion, läsa böcker eller tidningar, eller spelar brädspel eller tv-spel. Tillvaron för de häktade som är ålagda restriktioner fortsätter att få kritik i CPT:s rapport. CPT:s delegation har fått information om möjligheten som de häktade har att ”samsitta” efter ansökan hos åklagare. CPT konstaterar att detta endast tillåts för en liten del av häktade med restriktioner.⁴⁸ Många av de häktade som intervjuades av kommittén påtalade att den långvariga isoleringen som restriktionerna skapade påverkade deras psykiska välmående. Personalen på häkten jobbar för att minimera de negativa konsekvenserna genom att interagera med de intagna, detta är dock inte tillräckligt effektivt för att göra någon meningsfull skillnad enligt CPT.⁴⁹

De materiella förhållandena i de svenska häktena bedömdes vara av generellt god standard, förutom promenadgårdarna som i svenska häkten är placerade på taken, de är för små och med höga väggar, CPT beskriver de som byggda med en ”förtryckande” design. CPT rekommenderar att promenadgårdarna när det är möjligt ska placeras på marknivå och med en annan icke-förtryckande design.⁵⁰

CPT skriver att det inte är stor skillnad i tillvaron för de häktade som är ålagda med restriktioner jämfört med de som inte är ålagda några restriktioner. Den största skillnaden var att de utan restriktioner hade mer möjlighet till arbete, men även deras möjligheter till aktiviteter var mycket begränsad. En ytterligare skillnad var att häktade utan restriktioner hade mer möjlighet för kontakt med andra intagna, t.ex. kan de genomföra träning och promenader tillsammans med andra intagna. CPT skriver i rapporten att de förstår svårigheten med att anordna organiserade aktiviteter för häktade personer på grund av den ständigt förändrade population på häktet, men CPT konstaterar att det inte är acceptabelt att lämna häktade personer att klara sig själva i flera månader i taget.⁵¹

⁴⁷ CPT/Inf (2016) 1, s. 30.

⁴⁸ CPT/Inf (2016) 1, s. 35.

⁴⁹ CPT/Inf (2016) 1, s. 30 f.

⁵⁰ CPT/Inf (2016) 1, s. 34 f.

⁵¹ CPT/Inf (2016) 1, s. 36.

5 Vad gör Sverige för att möta kritiken?

5.1 Inledning

Detta kapitel redovisar en del av arbete Sverige initierat för att minska användandet av häktning och restriktioner. Nedan följer en kort sammanfattning av RåR 2015:1 och en mer omfattande redovisning av utredningen och förslagen i SOU 2016:52. Uppsatsen ger inte en komplett redovisning av utredningen utan fokuserar på de förslag och betänkanden som har mest relevans för att minska användandet av häktning och restriktioner. I följande kapitel så syftar *utredningen* på SOU 2016:52.

5.2 RåR 2015:1

Riksåklagaren antog i april 2015 nya riktlinjer för att minska användandet av restriktioner. Åklagarmyndigheten har en betydande roll i arbetet mot att minska restriktionsanvändning. Enligt de nya riktlinjerna ska åklagare i varje enskilt fall pröva om det föreligger en beaktansvärd risk för att den misstänkte utan restriktioner kommer att kunna påverka utredningen illojalt. Om åklagaren bedömer att sådan beaktansvärd risk föreligger, ska åklagaren göra separata proportionalitetsbedömningar för varje sorts restriktion. De nya riktlinjerna föreskriver även att åklagaren ska motivera skälen till varje restriktion. Åklagaren ska ompröva restriktionerna fortlöpande, och om behovet av en särskild restriktion inte längre är nödvändigt ska restriktionen upphöra.⁵²

5.3 SOU 2016:52

5.3.1 Utredningens uppdrag

Utredningen fick i uppdrag att lämna förslag som syftar till att minska användningen av häktning och restriktioner. Mer specifikt innebar uppdraget att undersöka och om utredningen finner det lämpligt lämna förslag om nya alternativ till häktning, tidsfrister för häktning och restriktioner, åtgärder för att begränsa restriktionsanvändningen, åtgärder för att motverka isoleringen av häktade.⁵³

⁵² RåR 2015:1, s. 1 ff.

⁵³ SOU 2016:52, s. 13.

5.3.2 Sammanfattning av utredningens förslag

1. Alternativen till häktning ska utökas med möjligheten att använda hemarrest och områdesarrest. Detta ska övervakas genom elektronisk övervakning i form av fotboja.
2. En lagstadgad begränsning av häktningstiderna. En misstänkt ska sitta häktad i högst sex månader. För fortsatt häktning efter sex månader krävs att det föreligger synnerliga skäl.
3. En utökad restriktionsprövning av domstolarna och lagstiftad rätt till mänsklig kontakt.
4. Övriga åtgärder för att häktningen ska minska:
 - Tvåårsregeln tas bort.
 - Möjligheten till att hålla kombinerade häktnings- och huvudförhandlingar utökas.⁵⁴

5.3.3 Utredningens komperativa studie

Utredningen inleds med en jämförelse av det svenska systemet för häktning och restriktioner med Norge, Danmark och Finland. Gemensamt för rättsystemen i de nordiska länderna är att huvudförhandlingarna präglas av muntlighet och omedelbarhet. Muntlighets- och omedelbarhetsprincipen resulterar i att kollusionsfaran består ända fram till huvudförhandlingen i tingsrätten. Den komparativa jämförelsen redovisar hur Norge och Danmark minskar risken för kollusionsfara under förundersökningen. I Norge spelas polisförhör in med ljud- och bildupptagning. I Danmark håller åklagaren under den första häktningsförhandlingen ett ”grundlovsförhör”. Detta förhör anses väga tyngre i rättegången än senare genomförda polisförhör. Till skillnad från processen i Sverige får en person misstänkt för brott i Danmark och Norge erbjudande att i samband med polisförhör underteckna polisförhørsprotokollet. Undertecknandet får betydelse vid bedömningen av sanningsvärdet på polisförhöret. Både Norge och Danmark har lyckats väsentligt minska användningen av restriktioner under de senaste tio åren, utan att åklagarna i dessa länder tycker att det har påverkat deras möjlighet till fällande domar.⁵⁵

Sverige använder restriktioner i en större utsträckning än Danmark, Norge och Finland. Utredningen tror att det finns anledning att tro att det svenska rättssystemet överdriver risken för att häktade personer utan restriktioner agerar illojalt och på så sätt påverkar brottsutredningen. Utredningens uppfattning är att vi bör införa en mer individuell prövning av frihetsinskränkningen för den enskilde och samhällets intresse av att utreda brott än den som förekommer i svenska domstolar idag. Restriktioner används idag i större utsträckning än vad som är motiverat.⁵⁶ Utredningen skriver vidare om den negativa effekt som

⁵⁴ SOU 2016:52, s. 14-17.

⁵⁵ SOU 2016:52, s. 86.

⁵⁶ SOU 2016:52, s. 92.

restriktionsanvändning och isolering innebär. Den häktade har ett behov att inför huvudförhandling och utredning vara i psykisk balans. Restriktionerna kan göra detta är svårt. Forskning visar att isolering redan efter några dagar är skadligt och påverkar den enskilde både psykiskt och fysiskt, även här menar utredningen att det behövs en tydligare intresseavvägning mellan menen för den enskilde och samhällets behov av brottsbekämpning.⁵⁷

5.3.4 Utredningen om alternativ till häktning

Utredningen anser att de nuvarande alternativen reseförbud, övervakning och anmälningsskyldighet är otillräckliga som alternativ till häktning. Alternativen kan endast i undantagsfall användas som ett ändamålsenligt alternativ till häktning. De nuvarande alternativen används sällan trots att de är mindre ingripande för den misstänktes än häktning. Utredningens uppfattning är att alternativen inte är effektiva nog för att ersätta häktning. Alternativen hindrar inte en misstänkt från att fly landet eller att fortsätta sin brottsliga verksamhet. Ingen av alternativen hjälper heller mot kollisionsrisken. Den omfattande användningen av häktning styrs därför av brist på tillräckligt effektiva alternativ.⁵⁸ Att utöka alternativen till häktningen och utöka möjligheten för den misstänkte att t.ex. kunna behålla arbete, bostad, kontakt med barn ligger både i den enskildes och samhällets intresse. Avsaknaden på goda alternativ leder till att proportionalitetsprövningen vid häktning blir meningslös eftersom syftet med häktning inte går att tillgodose med andra alternativ än häktning. Utredningen bedömer att behovet för nya tvångsmedel har funnits under en längre tid. Tack vare EMR-reformen är problemet med bevissäkring och kollusionsfara efter huvudförhandlingen i tingsrätten inte lika stort. Efter EMR-reformen använder sig hovrätten av ljud- och bildupptagningar från tingsrätten vid upptagandet av den muntliga bevisningen. Risken för att polisutredningen påverkas illojalt efter tingsrättsförhandlingen har därmed minskat, vilket leder till ökade möjligheter för alternativ till häktning efter tingsrättsförhandlingen.⁵⁹ De nya alternativen ska förkorta häktningstiderna och minska antalet häktningsbeslut. Alternativen måste därför utformas så att de blir tillräckligt ingripande. De nya alternativen ska kunna förhindra att den misstänkte flyr eller återfaller i brott på mer effektivt sätt än de äldre alternativen så att de oftare kan ersätta ett häktningsbeslut.⁶⁰

5.3.5 Förslag om nya alternativ till häktning

Elektronisk övervakning används idag som verkställighet för kortare fängelsestraff. Detta kan användas som hjälpmedel för ett tvångsmedel som är mer inskränkande än reseförbud och rörelsefrihet. Förslagen från utredningen innebär att elektronisk övervakning ska användas tillsammans

⁵⁷ SOU 2016:52, s. 93.

⁵⁸ SOU 2016:52, s. 94.

⁵⁹ SOU 2016:52, s. 96.

⁶⁰ SOU 2016:52, s. 98.

med förbud att lämna sin bostad eller ett visst område.⁶¹ Utredningen vill behålla de nuvarande alternativen men även införa alternativen hemarrest och områdesarrest. För ett beslut om hem- respektive områdesarrest krävs att den misstänkte är på sannolika skäl misstänkt och brott för vilket det är föreskrivet fängelse ett år eller mer. De nya reglerna ska kunna användas vid alla särskilda häktningsgrunder. Dessa nya tvångsmedel ska kunna kombineras med villkor. Om den misstänkte bryter mot arresten ska detta leda till häktning om det inte uppenbart saknas skäl för det. Införandet av nya tvångsmedel innebär att de äldre alternativen reseförbud och anmälningsskyldighet enbart ska användas vid flyktfara.⁶² De nya alternativen är mer inskränkande än reseförbud och anmälningsskyldighet men mindre inskränkande än häktning. Detta ger ett nytt och mer flexibelt system med fler alternativ och en större möjlighet till att anpassa i det enskilda fallet.⁶³ Alternativen med hem- och områdesarrest bör enligt utredningen huvudsakligen minska häktningstiden för de som sitter häktade under lång tid. Det bör i praktiken leda till ökade möjligheter att efter förhandlingen i tingsrätten byta tvångsmedel från häkte till arrest. Även då restriktionsbehovet upphör bör alternativen med arrest vara aktuella.⁶⁴

I utredningen diskuteras även att införa ett system för misstänkta att kunna ställa säkerhet för att slippa häktning. Inom EU använder sig de flesta stater av ett sådant system, däribland Norge och Danmark. Att införa ett system för att ställa säkerhet minskar kostnaden för samhället som häktningen annars innebär. Utredningen vill dock inte införa ett sådant system i den svenska rättsordningen. Utredningen anser att ett sådant system strider mot en av grundstenarna i det svenska rättsystemet, att alla ska behandlas lika inför lagen. Utredningen vill inte införa ett system där den misstänktes ekonomi har betydelse för huruvida denne ska häktas. Utredningen ser inte heller ett införande av kontaktförbud som ett effektivt alternativ till häktning, detta eftersom det i de fall där kollusionsfara föreligger är tveksamt om ett förbud att exempelvis kontakta ett vittne är tillräckligt effektivt för att den misstänkte ska avhålla sig från detta. Polis och åklagare har inte några effektiva verktyg för att kontrollera att kontakt inte förekommer vid kontaktförbud.⁶⁵

5.3.6 Tvåårsregeln

Tvåårsregeln i RB 24 kap. 1 § andra stycket är en presumtionsregel för att häktning ska ske, om man är sannolikt misstänkt för ett brott som inte har lindrigare straff än två års fängelse i straffskalan. Utredningens bedömning är att den nuvarande tvåårsregeln innebär tillämpningsproblem. Regeln riskerar att prövningen i det enskilda fallet inte blir gjord. Det vill säga att en misstänkt blir häktad utan att något häktningsskäl föreligger, och att

⁶¹ SOU 2016:52, s. 97.

⁶² SOU 2016:52, s. 102 f.

⁶³ SOU 2016:52, s. 104.

⁶⁴ SOU 2016:52, s. 107.

⁶⁵ SOU 2016:52, s. 100 f.

proportionalitetsprincipen blir åsidosatt. Utredningen föreslår att tvåårsregeln ska tas bort. Regeln har funnits i 75 år och tanken bakom den är att det vid allvarligare brott oftast föreligger starka skäl för häktning. Detta eftersom flyktfaran och kollusionsfaran blir mer påtaglig vid allvarligare brott. Regeln kan lätt missförstås som att häktning ska ske även om ingen häktningsskäl föreligger. I NJA 1985 s. 868 uttalade HD att utrymmet för att inte använda häktning då tvåårsregeln är tillämplig var begränsat. Regeln kan även anses strida mot oskyldighetspresumtionen, eftersom den misstänkte själv måste visa att är uppenbart att häktningsskäl inte föreligger. Tvåårsregelns ordalydelse inrymmer inte heller någon plats för proportionalitetsprincipen. Utredningen föreslår därför att tvåårsregeln skall tas bort. Brottets allvarlighet får ändå betydelse då det vid grövre brottslighet oftast är större risk för flykt och kollusionsfara, detta spelar betydelse i bedömningen för om häktningsskäl föreligger.⁶⁶

5.3.7 En yttre gräns för häktningstider

Många länder har en borte gräns för hur länge en häktning får fortgå. Idag följer att en häktning i Sverige inte kan pågå hur länge som helst av proportionalitetsprincipen.⁶⁷ Utredningen skriver att det idag finns en större medvetenhet i rättsväsendet om behovet att förkorta häktningstider och restriktioner. Det är dock osäkert vilken effekt denna medvetenhet kommer att få. Det finns i Sverige *“en kultur som något tillspetsats präglats av en viss naivitet i synen på staten och dess företrädare som välmenande i alla delar och där det därför inte behövs några klara gränser för häktningstider”*.⁶⁸ Utredningen anser därför att det behövs lagstadgade gränser för hur lång tid en person får sitta häktad, denna lagstadgade gräns ska inte vara undantagslös.⁶⁹ Tidsbegränsningen ska vara en tydlig signal om allvarligheten i häktning och fungera som ett incitament för polis och åklagare att bedriva bättre och mer effektiva utredningar.⁷⁰ Utredningen kommer fram till en tidsgräns om sex månader som en misstänkt får sitta häktad fram till dess att åtal har väckts. Om det föreligger synnerliga skäl ska tiden förlängas. Utredningen motiverar längden av tidsgränserna med att förslaget att införa tidsfrister skulle kunna innebära problem ur ett utredningsperspektiv och därför också brottsbekämpning, detta måste beaktas vid bestämmandet av tidsfristerna. Det är av vikt att det nya systemet för tvångsmedel är flexibelt och behåller möjligheten att vid de allvarligaste och svårutredda brotten kunna besluta om häktning under längre tid än tidsgränserna anger. I de flesta sådana fall bör dock förslagen om hem- och områdesarrest vara tillräckliga istället för häktning.⁷¹ Tidsgränsen får överskridas då synnerliga skäl föreligger, undantaget ska tillämpas restriktivt. Synnerliga skäl kan vara vitt skilda saker men

⁶⁶ SOU 2016:52, s. 109 f.

⁶⁷ SOU 2016:52, s. 111

⁶⁸ Citat av utredningen i betänkandet SOU 2016:52, s. 114.

⁶⁹ SOU 2016:52, s. 114.

⁷⁰ SOU 2016:52, s. 117.

⁷¹ SOU 2016:52, s. 116 f.

utredningen tar som exempel upp mycket högt straffvärde, eller då brottet är en del av organiserad brottslighet. Det ska ske en bedömning i det enskilda fallet och med beaktande av de av utredningen föreslagna alternativen till häktning.⁷² I samband med tidsgränserna föreslår utredningen att åklagaren ska ha en skyldighet att redovisa en tidsplan för förundersökningen.⁷³

5.3.8 Kombinerade häktnings- och huvudförhandlingar

För att minimera tiden en misstänkt sitter frihetsberövad har utredningen undersökt alternativet till att hålla kombinerade häktnings- och huvudförhandlingar. Idag finns möjligheten att hålla kombinerade häktnings- och huvudförhandlingar, den har idag samma tidsfrist som en häktningsförhandling, det vill säga att förhandlingen måste hållas senast fyra dygn efter gripandet enligt RB 24 kap. 13 §. Regeln innebär att förundersökningen idag måste bli klar på kort tid, detta kan ske vid enklare brott. Enligt 24 kap. 2 § får en misstänkt häktas oberoende av brottets beskaffenhet om denne inte har hemvist i landet och det finns risk att denne undandrar sig straff, i sådana situationer är det viktigt att frihetsberövandet inte pågår längre än vad som är absolut nödvändigt. Frihetsberövandet kan i dessa fall minimeras genom kombinerad häktnings- och huvudförhandling. Idag krävs för att domstolen ska få döma i en kombinerad häktnings- och huvudförhandling, tre nämndemän och en domare. I EKMR artikel 5.3 stadgas ett skyndsamhetskrav som innebär att den som blir frihetsberövad utan dröjsmål ska ställas inför domare. Detta skyndsamhetskrav finns även i RB 24 kap. 12-13 §. Att inte hålla förhandling i häktningsfrågan utan dröjsmål när häktningsframställan har lämnats in från åklagaren strider mot skyndsamhetskravet. Det strider även mot skyndsamhetskravet om åklagaren inte gör sin häktningsframställan så snart denna anser att det föreligger skäl för häktning. Idag förekommer kombinerade häktnings- och huvudförhandling i varierad utsträckning på olika tingsrätter. Vid vissa tingsrätter är det vanligt men vid andra ovanligt, beroende på vilka rutiner den tingsrätten har. Utredningen föreslår att lagstiftningen ska ändras för att underlätta förfarandet med kombinerade förhandlingar. De kombinerade förhandlingarna innebär en fördel för den enskilde eftersom saken behandlas mer skyndsamt, därför ska åklagaren kunna avvakta med sin häktningsframställan i syfte att hålla en kombinerad förhandling inom fyradagarsfristen. Det innebär att anhållningstiden skulle förlängas högst ett par dagar i syfte att kunna undvika häktning.⁷⁴ Ett ytterligare förslag på förändring av lagstiftningen är att det nu endast ska krävas en lagfaren domare för rätten ska vara domför vid kombinerad häktnings- och huvudförhandling. För brottet får då inte vara föreskrivet svårare straff än fängelse i högst två år. Det är mål av enklare slag där kombinerad häktnings- och huvudförhandling kommer att användas, utredningen nämner

⁷² SOU 2016:52, s. 119.

⁷³ SOU 2016:52, s. 120.

⁷⁴ SOU 2016:52, s. 121-125.

t.ex. enklare butiksinbrott, grova rattfyllerier, och narkotikabrott. Vid sådana mål anser utredningen att rätten bör vara lagför utan nämndemän, med bara en lagfaren domare.⁷⁵

5.3.9 Restriktioner och möjligheter att bryta isoleringen som uppstår

Utredningen poängterar vikten av restriktioner som hjälpmedel för att effektivt kunna genomföra en förundersökning. Utredningen poängterar dock att det domstolar och åklagare i Sverige idag överdriver risken för att den misstänkte påverkar förundersökningen.⁷⁶ Risken för att den häktade ska kunna påverka utredningen genom att umgås med andra häktade personer är liten, förutsatt att dessa inte är målskamrater. Ökade möjligheter till umgänge bland de häktade är den mest effektiva åtgärden för att minska isoleringen som annars kan uppstå.⁷⁷ Utredningen föreslår därför en lagstiftad rätt till minst två timmars mänsklig kontakt per dag i häkte.⁷⁸

Utredningen föreslår ny lagstiftning som begränsar användningen av restriktioner. Utredningen vill förändra lagstiftningen så att domstolen nu ska ta beslut om vilka restriktioner som ska tillgripas i det enskilda fallet. Tidigare meddelade domstolen ett generellt beslut om att åklagaren fick besluta om vilka restriktioner som skulle tillgripas. Restriktioner är ett allvarligt ingrepp i den enskildes frihet och bör därför prövas av en domstol. Detta kommer även leda till ökat behov av motiveringen för restriktionerna.⁷⁹ Domstolsprövningen ska leda till en mer restriktiv restriktionsanvändning och leder till att åklagaren kommer att behöva argumentera och motivera varje restriktionskategori. Att rätten nu ska besluta om varje restriktion leder även till en praxisbildning och en likabehandling oavsett var i landet prövningen sker.⁸⁰

⁷⁵ SOU 2016:52, s. 126 f.

⁷⁶ SOU 2016:52, s. 131.

⁷⁷ SOU 2016:52, s. 132.

⁷⁸ SOU 2016:52, s. 142.

⁷⁹ SOU 2016:52, s. 134 f.

⁸⁰ SOU 2016:52, s. 136.

6 Diskussion

6.1 Inledning

Avslutningsvis redovisas mina reflektioner kring Sveriges arbete med att åtgärda den framförda kritiken. I diskussionen har jag lagt fokus på problemet med den bestående kollisionsfaran.

6.1.1 Behovet av häktning och restriktioner

Syftet med häktning är att förhindra recidivfara, kollusionsfara och flykttfara. Restriktioner används som ett verktyg för att ytterligare motverka kollusionsfaran. En av anledningarna till den omfattande användningen av häktning och restriktioner är de processuella principerna om omedelbarhet och muntlighet. Principerna om omedelbarhet och muntlighet innebär att uppgifter som lämnas vid huvudförhandlingen får ett högre bevisvärde än de som lämnats vid polisförhör.⁸¹

6.2 En förändrad processordning

Att förändra den nuvarande processordningen på ett sätt som skulle inverka på muntlighets- och omedelbarhetsprincipen vilket tas upp i SOU 2016:52. Resultatet av utredningen är att det kan finnas goda skäl att förändra den nuvarande processordningen samt att skapa bättre möjligheter att använda uppgifter från polisförhör i rättegången.⁸² Utredningen valde att inte lämna några sådana förslag eftersom regeringen beslutat om en annan särskild utredning som ska ta ställning i frågan. Den senare utredningen, ”En modern brottmålsprocess anpassad även för stora mål” ska bringa klarhet i huruvida det är lämpligt att utöka möjligheten att använda dokumenterade förhör som bevisning i domstol.⁸³

Ett liknande förslag, att dokumentera förhör genom ljud- och bildupptagning behandlas bland annat i SOU 2011:45. Utredningen konstaterar att en av riskerna med att dokumentera polisförhör genom ljud- och bildupptagning, är att förundersökningen i övrigt kan bli lidande. För det fall polisförhör får ett förhöjt bevisvärde finns en risk att polis och åklagare anser sig ha en förundersökning med tillräckligt bevis genom erkännandet som man erhållit i förhör. Konsekvensen och effekten kan bli sämre förundersökningar i övrigt. För rättens ledamöter att bedöma ett större

⁸² SOU 2016:52, s. 93.

⁸³ Dir. 2016:31, s. 1.

bevisvärde vid det som framförts och uttryckts i ett förhör kan resultera i minskade krav på det övriga materialet från förundersökningen.⁸⁴

6.3 Positiva effekter av SOU 2016:52

Införandet av hemarrest och områdesarrest som nya alternativ till häktning, bör precis som utredningen konstaterar minska användningen av häktning, då rätten bedömer att det inte föreligger risk för kollusionsfara. I praktiken kommer detta minska häktningstiden för personer som inledningsvis varit häktade.⁸⁵ En lagstadgad tidsgräns för hur länge en misstänkt person får vara häktad kommer vara ett bra incitament för åklagare och polis att bedriva en effektiv brottsutredning. Tanken är att åklagaren ska upprätta en tidsplan för förundersökningen. Detta innebär en tydlig signal att förundersökningen inte får ta onödigt lång tid. Endast då synnerliga skäl föreligger, ska häktningstiden få överskrida sex månader.⁸⁶ Utredningen föreslår även en utökad restriktionsprövning som ska prövas av domstolarna. Rätten ska enligt förslaget besluta om varje enskild restriktion, tillskillnad från den tidigare ordningen, då åklagaren fick besluta vilka restriktioner som var nödvändiga efter en generell tillåtelse från rätten. En positiv effekt av att prövningen nu ska göras av domstolen kommer, enligt min uppfattning, leda till en utveckling i praxis vilket in sin tur leder till en mer enhetlig restriktionsanvändning oavsett var prövningen sker.⁸⁷ Införandet av en lagstiftad rätt till mänsklig kontakt bör få positiv effekt och minska risken för isolering av en häktad person.⁸⁸ Att utöka möjligheten till kombinerade häktnings- och huvudförhandlingar bör minska häktningstiden för de som häktas med stöd av RB 24 kap. 2 §. Detta får störst betydelse för utländska medborgare som befinner sig i landet.⁸⁹ Kombinerande häktnings- och huvudförhandlingar ska, enligt förslaget, bli föremål för rättens avgörande utan nämndemän. Utan krav på nämndemän kommer kombinerande häktnings- och huvudförhandlingar numera kunna hållas även på helger. Förslaget bör minska antalet dagar i häktet för de som endast sitter häktade i mål av enklare slag.⁹⁰ Förslaget om ett borttagande av tvåårsregeln innebär ett klarare rättsläge och en minskad risk för att en misstänkt person häktas utan att någon av de särskilda häktningsgrunderna föreligger.⁹¹

⁸⁴ SOU 2011:45, s. 218 f.

⁸⁵ SOU 2016:52, s. 107.

⁸⁶ SOU 2016:52, s. 114-120.

⁸⁷ SOU 2016:52, s. 136.

⁸⁸ SOU 2016:52, s. 142.

⁸⁹ SOU 2016:52, s. 121-126.

⁹⁰ SOU 2016:52, s. 126 f.

⁹¹ SOU 2016:52, s. 185.

6.4 Förbättringsområden

Det problem jag valt att belysa är problemet som uppkommer på grund den nuvarande processordningen. För att på ett betydande sätt minska användningen av häktning och restriktioner måste det svenska rättssystemet åstadkomma ett sätt för kollusionsfaran att upphöra tidigare. Det är viktigt ur samhällssynpunkt att kunna genomföra en effektiv brottsutredning och att möjligheten finns att i ett inledande skede av brottsutredningen kunna häkta en misstänkt person samt eventuellt ålägga den misstänkta person restriktioner. Detta för att kunna säkra exempelvis brottsplats, mordvapen eller undersöka den misstänktes bostad. Men idag gör muntlighets- och omedelbarhetsprincipen att kollusionsfaran består fram tills huvudförhandlingen i tingsrätten. Det går ofta en alltför lång tid från brottet till huvudförhandlingen i tingsrätten, vilket skapar onödiga problem med sanningshalten i de berättelser som ges vid förhören i tingsrätten. Minnet är ett komplext system och frågan är om människor kan komma ihåg exakta händelseförlopp utan att de påverkas av tiden som förflutit?

Utredningen ger för handen i den komparativa jämförelsen med Norge och Danmark att båda dessa länder har olika lösningar på den bestående kollisionsfaran. Danmark minskar kollisionsfaran genom att åklagaren håller ett ”grundlovsförhör” och Norge löser detsamma med att polisförhören spelas in med ljud- och bildupptagning. Dessa lösningar leder till ett ökat bevisvärde av förhör i rättegången.⁹² För att Sverige ska komma underfund med problemet måste även vi hitta åtgärder för att kollusionsfaran ska upphöra tidigare, som Danmark och Norge har gjort, genom att öka bevisvärdet på det som uppges och berättas under polisförhör eller motsvarande. Ett förslag är att följa Norges exempel och spela in polisförhör med ljud- och bildupptagning. Ett andra förslag är att införa ett förhör av domare eller åklagare tidigt i utredningen som väger tyngre i bevisvärde. Det skulle minska behovet av häktning och restriktioner tack vare att kollusionsfaran på så sätt skulle bli mindre, vilket är det grundläggande problemet till att många misstänkta blir häktade och ålagda restriktioner.

Slutsatsen av denna uppsats är att Sverige har möjligheterna att minska häktningstiderna och användningen av restriktioner betydligt mer för det fall man ändrar processreglerna, så att en uppgift en misstänkt lämnar i förhör underförundersökningen som utgångspunkt, även ska gälla vid domstolsprövningen.

⁹² SOU 2016:52, s. 85-90.

Käll- och litteraturförteckning

Offentligt tryck

Dir. 2015:80	<i>Färre i häkte och minskad isolering</i>
Dir. 2016:31	<i>En modern brottsmålprocess anpassad även för stora mål</i>
Prop. 2004/05:131	<i>En modernare rättegång</i>
Prop. 2009/10:135	<i>En ny fängelse- och häkteslagstiftning</i>
Rapport från Åklagarmyndigheten, januari 2014	<i>Häktningstider och restriktioner</i>
RåR 2015:1	<i>Riktlinjer gällande restriktioner och långa häktningstider</i>
SOU 2011:45	<i>Förundersökning – objektivitet, beslag, dokumentation m.m.</i>
SOU 2016:52	<i>Färre i häkte och minskad isolering</i>

Litteratur:

Ekelöf, Per Olof & Bylund, Torleif & Edelstam, Henrik, *Rättegång häfte III*, författarna och Norstedts Juridik AB, 2006, upplaga 7:4.

Korling, Fredric & Zamboni, Mauro (red.), *juridisk metodlära*, författarna och Studentlitteratur AB, 2013, upplaga 1:4.

Lindberg, Gunnel, *Straffprocessuella tvångsmedel – när och hur får de användas?*, Karnov Group Sweden AB, 2013, tredje upplagan.

Lindow, Sofia, *Häktningpåfrestningar, falska erkännanden och bevisvärdering*, SvJT häfte 1, 2009, s. 15.

Westerlund, Gösta, *Straffprocessuella tvångsmedel – En studie av rättegångsbalkens 24 till 28 kapitel och annan lagstiftning*, Bruuns bokförlag, 2013, upplaga 5.

Önnerfors, Elsa Trolle & Wenander, Henrik, *Att skriva rätt – goda råd för att skriva uppsats i juridik*, författarna och Wolters Kluwer Sverige AB, 2016, upplaga 1:1.

Övrigt:

Lindberg, Gunnel, [Rättegångsbalk (1942:740) kommentaren till 24 och 25 kap. rättegångsbalken], i Karnov, internet 2016-12-02.

CPT, rapport till Sveriges regering, CPT/Inf (2016) 1, *Report to the Swedish Government on the visit to Sweden carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment*, publicerad 17 februari 2016.

Webbsidor:

Europarådet (2016). *About the CPT*. <http://www.cpt.coe.int/en/about.htm> (2016-12-25)

Rättsfallsförteckning

Högsta domstolen:

NJA 1985 s. 868